

УДК 8. (1751)

Марғуба АБДУЛЛАЕВА,

Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети доценти, ф.ф.д

Email: margubaabdullaveva507@gmail.com

ЎзМУ профессори, ф.ф.д. Раҳмонов Н. тақризи асосида

“БОБУРНОМА” ВА “ШАЖАРАЙИ ТУРК”ДАГИ МУШТАРАКЛИКЛАР

Аннотация

Мазкур мақолада икки буюк шоҳ ва шоир ҳақида маълумот олиш мумкин. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва Абулғози Баҳодирхоннинг ҳаёт йўли, ижоди ва шахсиятидаги ўхшашликлар қиёсий таҳлил этилади. Ҳар икки ижодкор ҳам ўз тарихини ёзиб қолдирган. “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” асарларидаги муштарак жихатлар мисоллар орқали таҳлил этилади. Бу таҳлилларда муаллиф “мен”и масаласи ёритилади.

Калит сўзлар: Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Абулғози Баҳодирхон, “Бобурнома”, “Шажарайи турк”, мемуар асар, тарихий манба, муаллиф “мен”и, муштараклик.

ОБЩЕНИЕ В БОБУРНОМЕ И ШАДЖАРАЙИ ТУРКЕ

Аннотация

В этой статье вы можете узнать о двух великих королях и поэтах. Сравниваются сходства в жизни, творчестве и личности Захириддина Мухаммада Бабура и Абулгази Баходирхана. Оба художника написали свою историю. На примерах проанализированы общие черты “Бабурнаме” и “Шаджарайи турк”. Эти анализы обращаются к проблеме авторского “я”.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бабур, Абулгази Баходирхан, «Бабурнаме», «Шаджарайи турк», мемуары, исторический источник, авторское «Я», общность.

COMMUNICATIONS IN BOBURNOMA AND SHAJARAYI TURK

Annotation

In this article, you can learn about two great kings and poets. The similarities in the life, work and personality of Zahiriddin Muhammad Babur and Abulgazi Bakhodir Khan are compared. Both artists wrote their own story. The common features of “Baburname” and “Shajarayi Turk” are analyzed on examples. These analyzes address the problem of the author's «I».

Key words: Zahiriddin Muhammad Babur, Abulgazi Bakhodir Khan, «Baburname», «Shajarayi Turk», memoirs, historical source, author's «I», community.

Кириш. Заҳириддин Муҳаммад Бобур фақат назмда эмас, балки насрда ҳам ўзининг иқтидорини кўрсата олган ижодкордир. Ҳозиргача дунё адабиётида муносиб ўрин тутиб келаётган “Бобурнома” тарихий-мемуар асари аждодлар тарихини ўрганишда муҳим манба сифатида эътиборлидир.

Абулғози Баҳодирхоннинг ҳукмдор сифатидаги фаолияти ва ижоди маҳсули, тарихчи, шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобурни эслатади. Абулғози Баҳодирхон ҳам Бобур сингари ўз даврининг етук билимдони, тadbирли саркарда ҳамда ўзбек адабиёти тарихига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган олим ва адибдир. Абулғози тоғу тахтни бошқариш билан бирга “Шажарайи тароқима”, “Шажарайи турк” ва “Манофет ул-инсон” асарларини яратди. Унинг “Шажарайи тароқима” асари анъанавий хусусиятга эга бўлса-да, унда маҳаллий халқларнинг келиб чиқиши, қадимий тарихи, туркларнинг подшоҳи Ўғузхон ва унинг авлодлари ҳақида қизиқарли маълумотлар мавжуд.

Асарнинг яратилиш тарихи ҳақида муаллифнинг ўзи шундай ёзади: “Мундин кўп йиллар ўтти, туркманнинг муллолари ва шайхлари ва беклари менинг тарихни яхши билуримни эшитиб турурлар. Таки бир кун борчалари келиб арз қилдиларким, - “бизнинг ичимизда “Ўғузнома” кўптурур. Аммо ҳеч яхшиси йўқ, борчаси ғалат ва бириси - бирисига мувофиқ эрмас. Ҳар қайсиси бир турлук ва бир дуруст эътибор қилгудек тарих бўлса эрди, яхши бўлур эрди”, теб ўтун қилдилар. Эрса, онларнинг ўтунларини қабул қилдим”[7].

“Бобурнома” муаллифининг бадиий маҳорати, услубининг ўзига хос ва анъанавийлик хусусиятлари кўрсатилади. Шу нуқтаи назардан “Шажарайи турк” тарихий-бадиий асари билан қиёсланади. Ишнинг таҳлил услуби қиёслаш бўлганлиги сабабли мемуар характердаги бадиийлашган тарихий наср намунаси бўлган “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” асарларининг ўзига хос хусусиятлари муаллиф бадиий маҳорати доирасида ўрганилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. (Literature review). “Шажарайи турк” ва “Бобурнома” тарихий-бадиий асарлари ҳозирги кунга қадар инглиз, француз, лотин, рус, форс ва турк тилларида нашр қилиниб, кенг китобхонлар оммасига тақдим этилди. Академик В. Зоҳидов “Шажарайи турк” асарига баҳо бериб, “Абулғозининг машхур “Шажарайи турк”и худди “Бобурнома” билан эгизакка ўхшайди деса бўлади”[6], - деган эди. Икки ҳукмдорнинг асосий ўхшаш жихатларидан бири шуки, улар давлатни бошқариш билан бирга ижод ҳам қилганлар. Ижодларининг маҳсули сифатида икки йирик тарихий-мемуар асар “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” майдонга келди. Бу икки асарнинг ёзилишида муаллифларнинг ўзига хос мақсади ва фаолияти акс этган.

“Бобурнома” ва “Шажарайи турк”нинг ёзилиши ўзига хос тарихга эга.

“Бобурнома”нинг жанри, қачон ёзилганлиги каби бир қатор масалалар кўп вақтлардан бери турли баҳс, таҳмин ва фаразларга сабаб бўлиб келмоқда. “Бобурнома”ни кўпчилик олимлар Бобурнинг кундалик

дафтари сифатида изоҳлаб, уни Бобур умри давомида ёзган деб талкин қилганлар. Асарда бу алоҳида қайд қилинмаган, берилмаган йиллар воқеаларини эса ёзилмай қолган ёки йўқолган деб ҳисоблайдилар. “Бобурнома” 1526-1530 йиллар орасида ёзилган. Унинг то Ҳиндистон урушигача бўлган қисми 1526-1528 йилларда; ундан кейинги қисми 1529-1530-йилларда ёзилган. Асар чала, тугалланмасдан қолган. Бобур шоҳликни Ҳумоюнга васият қилганидан кейин қаттиқроқ ишлаган. Бирок Бобурга асарни ниҳоясига етказиш насиб бўлмади. Кейинчалик, Акбаршоҳнинг топшириғи билан Бобурнинг кизи Гулбаданбегим гўё асарнинг давомини алоҳида бир китоб қилиб (“Ҳумоюннома”. [4]), унда Ҳумоюн тарихини ҳам баён қилади.

Абулғози ҳеч бир подшоҳ ўз тарихини ўзи ёзмаган, “уксук ўз киндигини ўзи кесар” деганларидек, ўз тарихини ўзим ёзишга мажбур бўлдим, зеро, бошимдан кечирган саргузаштларимни ўзимдан яхшироқ биладиган бошқа одам топилмайди, деган маънода хижолатомузлик қилган бўлса-да, - унинг Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётидан беҳабар бўлганлигига ишониш кийин.

Қ.Тоҳиров “у, (Абулғози) албатта, бу мамлакатлар тарихига доир асарларни ўқиб чиққанлиги, айниқса, Рашидиддин, Шарафиддин Али Яздий, Мирхонд, Заҳириддин Муҳаммад Бобур қабилар асарларини чуқур ўрганганлиги ҳамда турли кишилардан тарихий ҳикоят ва ривоятларни кўплаб эшитганлиги натижаси эди” [10], - деб таъкидлайди. Қ.Тоҳиров бунда “Шажарайи тарокима”ни назарда тутган бўлса-да, бирок “Шажарайи турк” “Шажарайи тарокима”дан кейин ёзилган. Демак, Абулғози “Шажарайи турк”ни ёзаётганида тарихий асарлар қаторида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асаридан ҳам хабардор бўлган бўлиши мумкин. Шунинг учун у Бобур аъналарини ўз асари мисолида давом эттирган.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома”, Абулғози Баҳодирхоннинг “Шажарайи турк” асарлари тугалланмай қолган, муаллифлар асарни ниҳоясига етказмай оламдан кўз юмишган. Абулғози асарининг давомини ўғли Ануша Муҳаммад топшириғига асосан Муҳаммад Замон Урганжий ниҳоясига етказган бўлса, Заҳириддин Муҳаммад Бобур воқеаларини набираси Акбаршоҳ топшириғи билан Гулбаданбегим давом эттирган ва гўё Бобур воқеаларини охирига етказган.

Бизнингча, асарнинг асосий қисми Абулғози Баҳодирхон томонидан ёзилган. Чунки асар услубига эътибор қаратилса, бу яққол кўзга ташланади. Асарнинг баъзи ўринларини, сарлавҳаларини бир қисми Урганжий томонидан таҳрир этилган. Абулғози асар муқаддимасида асарига “Шажарайи турк” деб от қўйгани ва 9 боб қилганини айтади. 9 бобнинг сарлавҳаларини ҳам кўрсатади. Демак, бу сарлавҳалар Урганжий томонидан аниқлаштирилган ва таҳрир этилган.

Абулғози III боб – “Чингизхоннинг ўн уч ёшиндин то қирқ ёшингача қилган ишларининг зикри” - саҳифасида шундай ёзади: “Биз тарихни мўғул-да, ўзбек-да ўтган яхши подшоҳлар ва кенгашли бийларнинг аслини ва қилган ишларини ва айтган сўзларини барчасини бир-бир айтиб улуғ китоб қилмоқ кўнглимизда бор эрди”. Бундан кўринадики, Абулғози “Шажарайи турк” асарини яратишни олдиндан кўнглига тугиб юрган. Яна у юқоридаги фикрини давом эттириб, “айтайин теб юруган вақтда хаста бўлдум. Хастам узокқа тортиди... Таки тўрт нависандани ўлтүртдим. Таки то Одамдин Жўчихонга келгунча гоҳ кўхна тарихларнинг юзина боктим, гоҳ бокмай айтдим, анинг учун барчасин ёд билур эрдим. Шабонийхондин то ўзимга келгунча ҳеч китоб юзина бокмадим. Ўзимнинг ёдимда эрди айтдим” [2]. Демак,

Абулғози хасталиги сабаб “Шажарайи турк”ни ўз дастхати билан ёзмаган. Балки у тарихни ёддан айтиб турган (баъзан ёдидан чиққан воқеаларни айтишда кўхна тарих китобларига мурожаат қилган) қотиблар унинг айтганларини қозғога тушириб борган. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, асарнинг асосий қисмини Абулғози айтиб турган ва қотиблар ёзган. Абулғозининг вафотидан кейин асарнинг маълум қисмини Муҳаммад Замон Урганжий ниҳоясига етказган. Шу фикрларимиз асосида “Шажарайи турк”нинг “Бобурнома”дан яна бир фаркли томони кўзга ташланади. Бу фарк шундан иборатки, Абулғози Баҳодирхон “Шажарайи турк”ни ўз дастхати билан ёзмаган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур эса “Бобурнома”нинг илк нусхасини ўзи ёзган эди. “Бобурнома” ва “Шажарайи турк”нинг ёзилиш жараёнига доир фикрларимизга шундай хулоса яшаш мумкин бўлади.

Бобурнинг “Бобурнома”ни ёзишдан асосий мақсади темурийларнинг кейинги вакиллари билан бири сифатида ўзининг мемуарини яратишдан иборат бўлган.

Абулғози ҳам “Шажарайи турк”да ўз аждоди шажарасини, Хивада ҳукмронлик қилган ота-боблари тарихини, қолаверса, ўзи бошидан кечирган воқеа-ҳодисаларни ёзишни мақсад қилади. Кўринадики, икки ҳукмдорнинг ҳам ижодий нияти ва мақсади муштарак. “Бобурнома” ва “Шажарайи турк”нинг асосий фарқларидан бири шуки, Бобур ҳикояни ўзининг тахтга ўтирганидан бошлаган бўлса, Абулғози эса аънавий тарихнависликдаги каби ҳикояни қадимдан бошлади. Бу билан Абулғози салафлари Шарафиддин Али Яздий (“Зафарнома”), Рашидиддин (“Жомеъ ут-таворих”) аъналарини давом эттирди. Шу ўринда, “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” асарларининг жанр хусусиятларига тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Ҳозирги кунгача “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” асарлари тарихий наслнинг ноёб намунаси сифатида эътироф этилиб келинмоқда. Кейинги тадқиқотларда (Х.Қудратуллоев [8], Н.Отажонов [9], А.Абражеев [1], Ҳ.Худойназаров [11]) бу икки асарда бадиийликнинг ўзига хос унсурлари мавжуд эканлигини ҳам таъкидламоқда. Ғ.Хўжаев “Бобурнома” жанрини белгилашдаги бу ҳол мемуар ва унинг ўзига хос бадиий шакли ҳақида алоҳида тўхталишни тақозо этади. Албатта, бу мавзунинг тадқиқ этиш лозим – деб ўринли таъкидлаган эди [12].

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). “Бобурнома” жимжимадорликдан холи, самимий ва содда жумлаларда ёзилган бўлса-да, бирок тарихий воқелик баёнида носир Бобур билан бирга шоир Бобур маҳорати ҳам сезилиб туради. Буни биз Бобурнинг портрет яратиш санъатида, пейзаж тасвирларини чизишида, халқ оғзаки ижодидан фойдаланишдаги маҳоратида, хуллас, шохдан тортиб оддий инсонга бўлган муносабати мисолида ёрқин хис қиламиз. Бобур ҳар бир тарихий воқеанинг ҳаётий-реал бўлиши учун ҳаракат қилади ва бунга эришади. Мана биргина мисол: Ҳазрат Бобур баҳор фаслида “Борон ёзиси”, “Чоштуба дашти” ва “Гулбахор доманаси” “бисёр хўб” бўлишини айтиб шундай ёзади: “...Сабзаси (майса, ўсимлик-А.М.) Кобул вилоятининг ўзга ерларига боқа, хейли яхши бўлур, турлуқ-турлуқ лолалар очилур, бир қатли лола анвоини буюрдумким санадилар, ўтгуз тўрт навъ лола чикти, нечукким бу ерларнинг таърифида бир байте айтилиб эди:

Сабзаву гуллар била жаннат бўлур Кобул баҳор,
Хосса бу мавсумда Борон ёзисию Гулбахор” [5].

“Бир қатла лола анвоини буюрдумким санадилар, ўтгуз тўрт навъ лола чикти”, – деб тасвирланган оддий ва самимий жумлаларни ўқиган китобхон кўз ўнгида “лола”нинг ўзгача ташки кўриниши, бир-бирини такрорламайдиган ранго-ранглиги бутун бир баҳорнинг

жозибаси намоён бўлади. Ўқувчи таъсирли ва жимжимадор сўзлардан эмас, балки табиатни ўзлигича кўра оладиган қалб гавҳаридан баҳра олади. Муаллифнинг бу тасвирларга ҳамоҳанг битилган икки мисрасида бадииятнинг ўзига хос унсурлари мужассам. Ана шу бадиийликнинг маълум бир қирраси шоир Бобурнинг биргина “жаннат” сўзида ўз ифодасини топади.

“Шажарайи турк”даги бадиийлик ривоят, эртак, ҳикоятларнинг бадииятига ҳамоҳанг. Чунки Абулғози тарихий воқеалар баёнида мақол ва эртаклардан ижодий фойдаланади. бадиий тасвир воситаларини ишлатади. Шунинг учун “Шажарайи турк”да бадиий бўёқдорлик бўртиброк кўринади. “...Улуғ ўғли Бойсунқурни хон қилдилар. Ақлли ва одил яхши подшоҳ эрди. Кўп элларни ўзига боқиндируб дўстларига яхшилик қилиб, душманга ёмонлик қилиб бир неча йил подшоҳлик қилгандин сўнг ўғли Тумнани ўз ерида ўлтуртуб узок сафарга кетди” [2]. Мазкур тасвирда Абулғози Бойсунқурнинг инсоний хусусиятларини “ақлли ва одил яхши подшоҳ”, “дўстларига яхшилик қилиб, душманга ёмонлик қилиб” жумлаларида моҳирлик билан чизиб берадики, ўқувчи кичик бир тасвирни таҳлил қилиб, кенг маълумотга эга бўлади. Абулғози ўқувчининг ортиқча эхтиросларга берилмаслигини истаб, ўз қаҳрамонларининг ўлими тасвирини ажойиб ибора-ўхшатишларда ифода этади. У баъзи қаҳрамонларнинг ўлимини “борса келмас теган юртга кетди”, “отаси кейнидин кетди”, “жони узилди” каби жумлаларда бериб ўтадики, бу унинг ўзига хос бадиий маҳорати маҳсули эди. Мазкур парчада Бойсунқурнинг вафоти “узок сафарга кетди” ибораси билан ифодалаб берилган. Кичик бир тасвирда Бойсунқурнинг ҳаёти ва фаолияти тугал моҳият касб этган.

Юқоридаги далиллардан кўришиб турибдики, “Бобурнома” ва “Шажарайи турк”да бадиийликка хос жиҳатлар жуда кўп. Икки йирик асарнинг бадиий хусусиятларини қисқаб ўрганар эканмиз, бу ўринда, бадиий адабиётнинг яна бир ўзига хос қонунияти кўзга ташланиб қолади. Яъни бадиий адабиёт фақатгина жозибатор сўзамолликни эмас, балки самимий камсуханликни ҳам ўзида намоён этади. Бу бадиий ижоднинг биз англашга уринмайдиган жиҳатидир. Буни Бобур ва Абулғози ўз даврида моҳиятан тушунган ҳамда амал қилган эдилар.

Бундан ташқари “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” асарлари мемуар характерга эга. З.М.Бобур XVI аср ўзбек адабиётига биринчи бўлиб мемуар жанрини олиб кирди. Мемуар сўзи французча “memoires” сўзидан олинган бўлиб, “эсдаликлар”, “хотиралар”[3], — деган маъноларни англатади. Муаллифнинг ўзи катнашган ёки ўз кўзи билан кўрган реал тарихий воқеалар ҳақидаги ҳикояси-асари мемуар деб аталади. Заҳириддин Мухаммад Бобурнинг “Бобурнома” ва Абулғози Баҳодирхоннинг “Шажарайи турк” тарихий асарлари

шулар жумласидандир. Аниқ фактик материалларнинг мавжудлиги, воқеаларни баён қилиш шакли, изчиллиги мемуарларни қундалиқларга яқинлаштиради. Бирок “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” тарихий-мемуарлари муаллифларнинг аниқ мақсади асосида умрининг охириги йилларида яратилган асарлар сирасига қиради. “Бобурнома” ва “Шажарайи турк”даги воқеалар баёнида бадиий тўқиманинг йўқлиги асарларни илмий асарларга яқинлаштиради. Шунга кўра, уларда жуда кўп фан соҳаларига оид асосли илмий маълумотлар мавжуд.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). Ўзбек адабиётида мемуарлар асосан икки турга бўлиб ўрганилади. Булар, тарихий-ёдномо ва бадиий ёдномо. Бирок тарихий ёдномаларда бадиийлик, бадиий-ёдномаларда тарихийлик хусусиятлари бўлиши мумкин. “Бобурнома” ва “Шажарайи турк” ҳам бундан мустасно эмас. Биз тарихий насрий асарларнинг жанр хусусиятларини белгилашда бу тарихий асар, бу бадиий асар ёки мемуар деб чегара қўймоқчи эмасмиз. Балки ҳар учала жанрнинг хусусиятлари тарихий наср намуналарида мавжудлигини таъкидламоқчимиз. Чунки XVI-XVII асрда яратилган асарларга бутун бир жамиятнинг тафаккури маҳсули сиғдирилган. Ҳозирги насрга қўйиладиган талаблар ўша даврда мавжуд бўлмаган. Бу эса асар яратилаётган даврнинг табиий қонунияти билан белгиланган. Шундан келиб чиқиб, “Бобурнома” ва “Шажарайи турк”нинг жанрий хусусиятлари ҳақидаги фикрларимизга хулоса яасасак, бу икки асарни мемуар характердаги бадиийлашган тарихий наср намунаси сифатида эътироф этмоқ мақсадга мувофиқ кўринади. Абулғозининг “Шажарайи турк” асари мемуар характерга эга эмас, дегувчилар ҳам бор. Биз эса, бу ўринда, Абулғозининг “Укеук ўз киндигини ўзи кесар” [Ўз тарихини ўзи ёзмок маъносида-А.М.] деган сўзларини ҳамда асарнинг сўнги 9-боби бевосита Абулғози Баҳодирхон ҳаёти ва фаолиятига бағишланганлигини эслатиб ўтишни маъқул кўрамиз. Масалан, асарда бош қаҳрамон сиймоси ҳар бир давр воқеасида у ёки бу даражада кўришиб туради. Абулғози ўзи гувоҳи бўлмаган қадимги давр воқеаларини ёзаётганда ҳам ўрни-ўрни билан ўз таассуротларини қўшиб юборади. Кейинги давр воқеаларида бош қаҳрамоннинг болалиги, сарсон-саргардонлиги, юришлари, сиёсий-ҳаётий фаолияти аниқ баён этилади. Натижада бош қаҳрамон сиймоси асар воқеаларини бириктирувчи сюжет ўзаги вазифасини ўтайди. Асардаги бу жиҳат мемуарнинг ғоявий-бадиий фазилатини намоён этади.

Хулоса қилиб айтганда, тарихда ҳам шох, ҳам шоир бўлган ижодкорлар жуда кўп. Бирок улар орасида Заҳириддин Мухаммад Бобур ва Абулғози Баҳодирхон ижодий муштараклиги, адабий яқинлиги, тақдирдаги ҳамоҳанглик кишини хайратга солади. Бу каби қиссий ёндошувлар ижодкорларнинг шахсияти ва ижодини тўларок ўрганишга хизмат қилиши, шубҳасиз.

АДАБИЁТЛАР

1. Абражеев А.И. Абуғози Баҳодирхон “Шажарайи турк” асарининг адабий аҳамияти. — Т.: Ўздавнашр, 1944. -48 б.
2. Абулғозий. Шажараи турк. — Т.: Чўлпон, 1992. -188 б.
3. Адабиётшунослик терминлари луғати. — Т.: Ўқитувчи, 1967. — Б. 116.
4. Гулбаданбегим. Хумоюннома. — Т.: ЎзССР ФА нашри, 1959. -112 б.
5. Заҳириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. —Т.: Шарқ, 2002. -335 б.
6. Зоҳидов В. Бобурнинг фаолияти ва илмий-адабий мероси ҳақида. Бобурнома. — Т.: ЎзССР ФА нашри, 1960. —Б. 5-52.
7. Кононов. А.Н. Родословная туркмен. Соченение. Абул-Гази. Москва — Ленинград: Академии наук СССР, 1958. — С. 3.
8. Қудратуллаев Ҳ. С. “Бобурнома”нинг тарихий-адабий ва услубий таҳлили: Филол.фан.д. дисс. — Т.: 1998. — 355 б.
9. Отажонов Н. “Бобурнома” жаҳон адабий жараёнида: Қиссий- типологик таҳлил. Филол.фанлари.д-ри дисс. —Т.: 1994. - 290 б.

-
10. Тохиров К. Абулғозий Баходирхон. Шажарайи тарокима. – Самарқанд: 1995. – Б. 12. // “Бобурнома” – тарихий мемуар асар // Зиёкор. 2002. № 4.-Б. 3.
 11. Худойназаров Ҳ. “Шажарайи турк” ва унинг ўрганилиши. – Т.: Ўқитувчи, 1993.- 128 б.
 12. Хўжаев Ф. “Бобурнома” анъаналари. // Адабий мерос. Т.: 1989 -№2 –Б. 228-230.